

## ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА В УКРАЇНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

### BALANCE OF INTERESTS: PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE BONA FIDE PURCHASER IN UKRAINIAN CIVIL LAW

Миколюк М.О., головний спеціаліст

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України

Стаття присвячена аналізу захисту прав добросовісного набувача в контексті сучасного українського права. Автор розглядає основні аспекти законодавчого регулювання, судової практики та теоретичних підходів до визначення добросовісності набувача. У статті аналізуються положення Конституції України та Цивільного кодексу України, які гарантують право власності та визначають умови, за яких добросовісний набувач може захистити свої права. Особлива увага приділяється розгляду конкретних судових рішень, що ілюструють практичне застосування цих норм.

У статті пояснюються ключові положення статті 330 та статті 388 Цивільного кодексу України, які регулюють права добросовісних набувачів і обмежують можливості власника втребувати майно за певних умов.

Автор звертає увагу на актуальність теми в контексті українського права, підкреслюючи проблематику встановлення добросовісності набувача. Це особливо важливо в умовах перехідного періоду в Україні, де корупція та непрозорість правочинів з нерухомістю створюють додаткові виклики для правової системи. У статті обговорюються проблеми та виклики в застосуванні законодавства на практиці, зокрема, неоднорідність судової практики та недостатня прозорість державних реєстрів.

Дослідження також включає огляд теоретичних підходів до визначення добросовісності набувача, зокрема, важливість етичних стандартів поведінки та правової освіти.

На основі аналізу наукових джерел та судової практики, автор пропонує конкретні заходи щодо вдосконалення законодавства. Серед пропозицій – розвиток системи державної реєстрації, розширення доступу до державних реєстрів, деталізація у межах можливого критеріїв добросовісності в цивільному кодексі.

Основні висновки дослідження підкреслюють необхідність адаптації українського законодавства до сучасних викликів та міжнародних стандартів. Автор наголошує на важливості забезпечення правової безпеки угод, удосконалення нормативних актів та впровадження новітніх технологій для підвищення рівня добросовісності у цивільному обороті. Ці заходи сприятимуть формуванню більш ефективної та стабільної правової системи, що відповідатиме сучасним вимогам суспільства та забезпечить захист прав усіх учасників ринку.

У контексті інтеграції України до Європейського Союзу, де захист прав власності та добросовісність правочинів є ключовими елементами правової системи, автор підкреслює важливість врахування європейського досвіду. Застосування найкращих практик та стандартизація процедур можуть значно покращити правову базу України, забезпечуючи більш ефективний захист прав добросовісних набувачів.

Стаття є внеском у розвиток правової думки та практики захисту прав власності в Україні, пропонуючи конкретні шляхи вдосконалення законодавства та підвищення рівня правової обізнаності громадян.

**Ключові слова:** добросовісний набувач, захист прав власності, Цивільний кодекс України, судова практика, правова визначеність, державні реєстри.

The article is dedicated to the analysis of the protection of rights of a bona fide purchaser in the context of modern Ukrainian law. The author considers the main aspects of legislative regulation, judicial practice, and theoretical approaches to defining the bona fides of the acquirer. The article analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine and the Civil Code of Ukraine, which guarantee the right to property and define the conditions under which a bona fide acquirer can protect their rights. Special attention is paid to the consideration of specific court decisions illustrating the practical application of these norms.

The article explains the key provisions of Article 330 and Article 388 of the Civil Code of Ukraine, which regulate the rights of bona fide acquirers and limit the owner's ability to reclaim property under certain conditions.

The author highlights the relevance of the theme in the context of Ukrainian law, emphasizing the problematic nature of establishing the bona fides of the acquirer. This is particularly important in the conditions of the transitional period in Ukraine, where corruption and opacity of real estate transactions create additional challenges for the legal system. The article discusses the problems and challenges in the application of legislation in practice, including the inconsistency of judicial practice and insufficient transparency of state registers.

The research also includes a review of theoretical approaches to defining the bona fides of the acquirer, particularly the importance of ethical standards of behavior and legal education.

Based on the analysis of scientific sources and judicial practice, the author proposes specific measures to improve legislation. Among the proposals are the development of a state registration system, expanding access to state registers, and detailing the criteria for bona fides within the possible limits in the civil code.

The main conclusions of the study emphasize the need to adapt Ukrainian legislation to modern challenges and international standards. The author emphasizes the importance of ensuring legal security of transactions, improving regulatory acts, and implementing advanced technologies to increase the level of bona fides in civil turnover. These measures will contribute to the formation of a more effective and stable legal system that meets the modern requirements of society and ensures the protection of rights of all market participants.

In the context of Ukraine's integration into the European Union, where the protection of property rights and the bona fides of transactions are key elements of the legal system, the author emphasizes the importance of taking into account European experience. The application of best practices and standardization of procedures can significantly improve Ukraine's legal framework, providing more effective protection of rights for bona fide purchasers.

The article contributes to the development of legal thought and practice of protecting property rights in Ukraine, offering specific ways to improve legislation and increase citizens' legal awareness.

**Key words:** bona fide purchaser, protection of property rights, Civil Code of Ukraine, judicial practice, legal certainty, state registers.

Тема захисту прав добросовісного набувача є надзвичайно актуальною у контексті українського права, особливо з огляду на динамічні зміни у законодавстві та суспільстві, які відбуваються в Україні. Забезпечення захисту прав добросовісних набувачів є критично важливим для підтримки довіри до правової системи, залучення інвести-

цій, а також для стабілізації ринку нерухомості та інших цінних активів.

В українському суспільстві існує значний вплив корупції та непрозорості у сфері правочинів з нерухомістю та іншими великими активами. Це ставить під сумнів легітимність багатьох угод та викликає потребу в особливих

правилах захисту добросовісних набувачів, які можуть стати жертвами шахрайських схем.

Судова практика щодо добросовісного набування в Україні виявляє ряд суперечностей та різницю в інтерпретації відповідних норм, що змушує юристів та вчених активно дискутувати про ці питання та шукати шляхи вирішення чинних проблем. Така дискусія підкреслює не тільки наукову, але й практичну значущість теми добросовісного набування, оскільки від її розуміння залежить багато аспектів цивільного обороту.

Проблематика та виклики в застосуванні законодавства, що стосується добросовісного набування майна, в Україні мають глибокі корені та ряд складних аспектів, які ускладнюють ефективне вирішення справ. Одним із головних викликів є визначення добросовісності набувача.

Дослідження питань, пов'язаних з добросовісним набуванням, сприяє формуванню більш ефективних, справедливих та прозорих правил у сфері цивільного обігу, що є критично важливим для забезпечення стабільності та розвитку правової системи України.

Право власності є фундаментальним цивільним правом, яке гарантовано Конституцією України. Згідно зі статтею 41 Конституції України [1], кожна особа має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, що охоплює як матеріальні, так і інтелектуальні активи. Право власності в Україні набувається в порядку, який визначений законом, і є непорушним, що підтверджується статтею 3 Цивільного кодексу України [2].

Добросовісний набувач визначається в українському законодавстві як особа, яка набуває майно на підставах, що не заборонені законом і при цьому не знала та не могла знати про недоліки юридичного стану майна. Цивільний кодекс України у статті 330 пояснює, що якщо майно відчужено особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач може набути право власності на таке майно, залежно від умов придбання та обставин справи. Особливо важливим є стаття 388 ЦК України, яка за певних умов обмежує можливість власника витребувати майно у добросовісного набувача, захищаючи таким чином осіб, які діяли у добросовісно.

У статті 5 ЦК України законодавець передбачає, що добросовісність презюмується до тих пір, поки не буде доведено протилежне, але практичне застосування цієї норми часто супроводжується складнощами.

Аналіз судових рішень, пов'язаних з визначенням і захистом прав добросовісних набувачів, є важливим для розуміння тенденцій та підходів українського правосуддя. Верховний Суд у багатьох своїх постановках виявляє тенденцію до захисту прав добросовісних набувачів, особливо коли вони набували майно без знання про можливі правові недоліки в правочинах попередніх власників.

Одне з ключових рішень у цьому контексті було ухвалено Верховним Судом, як відображено в постанові від 27 травня 2020 року у справі № 641/9904/16-ц [3]. У цій справі, попри те, що первісні договори були визнані недійсними, суд визнав, що право на витребування майна у добросовісного набувача залежить від доказу волевиявлення оригінального власника про передачу майна. Це рішення підкреслює, що витребування майна можливе тільки тоді, коли майно вибуло з володіння власника без його згоди.

Аналогічно, в постанові від 02 липня 2023 у справі № 308/8629/19 Верховний Суд знову порушив питання про обмеження можливості витребування майна від добросовісного набувача [4]. Суд зосередив увагу на необхідності аналізу всіх обставин справи, включно з характером набуття майна (платно чи безоплатно) та добросовісністю набувача. Суд наголосив, що витребування майна можливе лише за умови, що власник втратив майно без його згоди, що відповідає частині 1 статті 388 ЦК України. Така позиція відображає основоположні принципи добросовісного

володіння, які були закладені в ранішій практиці, наприклад, Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 07 листопада 2018 у справі № 488/6211/14-ц [5].

Велика Палата Верховного Суду у справі № 925/1351/19 підкреслила, що втрата добросовісним набувачем свого статусу та наступне позбавлення його майна суперечить статті 388 ЦК України та є неприйнятною, оскільки покладає на нього індивідуальний і надмірний тягар [6]. Цей висновок підсилює принцип захисту прав та інтересів добросовісних набувачів, що є ключовим для забезпечення стабільності судової практики.

Такий підхід Верховного Суду демонструє важливість балансу між захистом прав власності та необхідністю забезпечення добросовісності цивільного обороту. Презумпція добросовісності, яка виходить зі статті 12 ЦК України, встановлює, що набувач вважається добросовісним, доки не буде доведено протилежне. Це підкреслює важливість доказової бази у справах про витребування майна та встановлення фактичної обізнаності набувача про правові перешкоди на момент угоди.

Такі рішення є свідченням підтримки принципу добросовісності та стабільності цивільного обороту. Це важливо, адже стабільність цивільного обороту є основою для розвитку економіки та залучення інвестицій. Захист добросовісних набувачів сприяє формуванню довіри до правової системи та зменшує правову невизначеність. Тим не менше, як уже було зазначено вище, судова практика, правове регулювання в частині добросовісності набувача зумовлює різні думки та дискусії.

Головною причиною є об'єктивно зумовлена абстрактність норм ЦК України про добросовісність. Зокрема, оборот, який використовує законодавець («не знав та не міг знати») для характеристики добросовісного набувача ставить незнання як передумову набуття особою певних прав, яких за формальними підставами вона отримати не може. Враховуючи, що доведення такого стану особи як «не знала» на практиці реальне хіба що за допомогою застосування детектора брехні, великого значення набуває оборот «не міг знати».

Незнання не може бути результатом, наприклад, простої наївності. Очевидно, що не можна вважати добросовісним покупця, який за половину від ринкової вартості купує річ у сумнівному місці, не цікавлячись історією її набуття продавцем. Виходячи з наведеного, добросовісність набувача у відповідних випадках можна по іншому визначити як «дозволене незнання» або «невинне незнання». Однак у зв'язку з цим одразу постає питання: як визначити, чи невинно особа не знала про попередню історію майна? Так чи інакше шлях до з'ясування, чи могла особа у конкретній ситуації знати про певні факти лежить через оцінку її поведінки.

Верховний Суд, здійснюючи касаційний перегляд справи № 910/10963/19 приходиться до висновку, що «правова природа добросовісності означає, що особа придбаваючи той чи інший актив, не знала, і проявивши розумну обачність, не могла знати про те, що актив є проблемним та існують права та претензії третіх осіб на нього» [7]. Як визначити розумну обачність? Який стандарт розумної та обачної поведінки?

Надаючи відповіді на наведені вище питання, неможливо не оцінювати поведінку особи через порівняння з іншими учасниками правовідносин, з'ясовуючи як би себе у відповідній ситуації вів середній учасник цивільного обороту. Вищевказані питання формують основу для правових дискусій та судових справ, що стосуються захисту прав власності та регулювання відносин, пов'язаних із набуттям майна. Вони є критично важливими для забезпечення правової визначеності та захисту інтересів усіх учасників цивільного обігу. Їхню актуальність можна продемонструвати наступним.

Велика Палата Верховного Суду у справі № 372/2180/15-ц вважає, що проявивши розумну обачність, набувач міг і повинен був знати про те, що ділянки перебувають у межах прибережної захисної смуги, а тому вибули з володіння держави з порушенням вимог закону, й відповідно, добросовісність відповідачів має бути поставлена під сумнів. Вищий суд також наголошує, що не маючи перешкод у доступі до законодавства, відповідачі могли з ним ознайомитися і зрозуміти, що земельні ділянки водного фонду у прибережній смузі не можуть передаватися у приватну власність [8]. Подібна позиція щодо земель водного фонду, можливо, має право існувати, хоча і є дискусійною, однак її екстраполяція на усі випадки, до яких застосовується ст. 330, ст. 388 ЦК України досить небезпечна. Навряд від середньостатистичного покупця житлової нерухомості можна вимагати оцінки законності набуття права первісним власником, особливо у разі, якщо майно було відчужене неодноразово.

Так само абсолютно правильними та логічними є уже згадувані висновки Верховного Суду, зроблені у постанові від 28 жовтня 2020 року у справі № 910/10963/19 щодо перевірки активу на ризиковість як обачної та розумної поведінки покупця. Зокрема, колегія суддів, надаючи оцінку добросовісності набувача спірного майна, вказує, що «процедура купівлі-продажу майна в умовах сучасних ринкових відносин практично завжди передбачає здійснення оцінки активу на «ризиковість» хоча б з допомогою відкритих реєстрів, в тому числі і Єдиного державного реєстру судових рішень». Не погодитися з цим неможливо. Юридичний аудит є звичайною практикою для суб'єктів господарювання у процесі придбання активів. Водночас, чи можна стверджувати, що це є поведінкою середньостатистичного покупця тієї ж житлової нерухомості? Небезпідставною є думка, що не можна.

Крім того, проблемним вбачається питання співвідношення розумної та обачної поведінки із законодавчими положеннями, гарантуючими учасникам обороту достовірність тієї чи іншої інформації. Наприклад, п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [9] встановлюється принцип публічної достовірності відомостей, що містяться у Державному реєстрі речових прав. Дискусійною є вже сама необхідність перевірки правостановлюючого документу, однак, якщо вона була здійснена, то, покладення на пересічну фізичну особу – покупця житла обов'язку проводити комплексний юридичний аудит чи окремі його елементи не вбачається правильним.

Не поглиблюючись у детальне обговорення, лише зазначимо, що іноді правовий стандарт суб'єктивної добросовісності може відрізнятись від побутового і аналіз судового реєстру, який, на перший здається звичним для обороту, не обов'язково має охоплюватися першим поняттям.

У цьому контексті доречно звернути увагу на висновок Верховного Суду, який хоча і не стосується добросовісного набування майна, однак неодноразово застосовувався у багатьох справах, у котрих постає питання оцінки добросовісності третьої особи у відносинах з юридичною особою. Зокрема, у постанові від 19 червня 2018 року у справі № 908/4550/15 [10], суд прямо говорить про те, що закон не установлює виключного переліку обставин, які свідчать про недобросовісність чи нерозумність дій третьої особи у відносинах із юридичною особою.

Така позиція може бути застосованою до усіх випадків, у яких аналізується поведінка на предмет так званої суб'єктивної добросовісності. Закон не може містити, а судова практика не в змозі надати вичерпного переліку параметрів такої оцінки. Із зазначеною позицією Верховного Суду неможливо не погодитися. Можна лише додати, що вищі суди можуть і мають напрацьовувати загальні підходи до встановлення факту добросовісності набувача, стандарти поведінки. Останні повинні засто-

совуватись з огляду на обставини кожної окремої справи у поєднанні й співставленні з приписами законодавства.

Принцип добросовісності конкретизується у кожному окремому випадку. Це вимагає від суддів глибокого розуміння цивільного права та здатності суддів оцінювати складність правових відносин, а також ретельного розгляду судами фактів про те, чи не знав набувач або не міг знати про обставини, що перешкоджають вчиненню правочину. Це може включати аналіз історії правочинів, перевірку правостановлюючих документів та відомостей з публічних реєстрів.

Однак проблема полягає в тому, що, по-перше, часто такі дані не є повністю прозорими або доступними, що ставить під сумнів можливість об'єктивного і справедливого судового рішення. По-друге, як уже зазначалося вище, при закріпленому, зокрема, у Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» принципі публічної достовірності, виникає суперечність між нібито розумною і обачною поведінкою особи як у порівнянні з іншими учасниками цивільного обороту, так і в розумінні судді, та, власне принципом державної реєстрації прав.

Це також витікає із об'єктивної реальності українського цивільного обороту. Якість державних реєстрів та системи державної реєстрації загалом грає ключову роль. Наявність актуальних і точних відомостей в реєстрах забезпечує захист прав добросовісних набувачів. Проблеми з точністю та актуальністю даних у реєстрах призводять до того, що добросовісні набувачі можуть несправедливо втрачати свої права через помилки або неповноту інформації. Це актуалізує наведену вище необхідність конкретизації принципу добросовісності у кожному конкретному випадку, що зі свого боку не може не тягнути за собою неоднорідності в судовій практиці. Різні суди можуть приходити до різних висновків в аналогічних справах, що стосуються добросовісного набування. Це може створювати правову невизначеність і підірвати довіру до правової системи.

Захист добросовісних набувачів також тісно пов'язаний з боротьбою проти шахрайства у сфері нерухомості та інших цінних активів. Потреба в ефективних механізмах протидії шахрайству, які забезпечують швидке і точне виявлення незаконних правочинів та їхнє скасування, є критичною. Це вимагає постійного вдосконалення законодавства, зміцнення правоохоронних органів та підвищення правової обізнаності громадян.

Теоретичні розробки також часто стикаються з викликами в їх практичному застосуванні через різноманітність судової практики. Суди мають широкий діапазон для інтерпретації добросовісності, виходячи з конкретних обставин справи. Часто рішення залежить від доказів, представлених обома сторонами, та їх здатності переконати суд в наявності або відсутності добросовісності.

Таким чином, виклики, пов'язані з добросовісним набуванням майна, вимагають комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавства, зміцнення інституційних механізмів та забезпечення доступу до точної та актуальної інформації через державні реєстри. Останнє у сфері речових прав на грає найбільшу роль. Шлях до усунення великої частини проблематики добросовісного набування в Україні лежить через розвиток реєстраційної системи та реального гарантування достовірності відомостей про речові права та їх обтяження.

Окремий напрямком теоретичних досліджень зосереджується на етичному аспекті добросовісності [11, с. 11–16]. Вважається, що добросовісність не повинна обмежуватися лише юридичними нормами. Вона має включати етичні стандарти поведінки, що передбачають чесність та прозорість угод. Етичний підхід може допомогти зміцнити довіру до цивільного обороту та забезпечити більш стабільне і справедливе правове середовище.

Важливим є значення правової освіти в підвищенні рівня добросовісності в цивільному обороті [12, с. 40–42]. Знання про права та обов'язки, про методи перевірки правового стану майна можуть значно знизити ризики недобросовісності. Підвищення правової обізнаності споживачів та бізнесу сприяє зменшенню випадків шахрайства та покращує загальну правову культуру суспільства.

Юристи також пропонують законодавчі зміни, які б могли поліпшити визначення та захист добросовісності. Це включає удосконалення реєстрів, зміни у процедурі оформлення угод, введення додаткових механізмів контролю за правочинами, а також імплементація норм Європейського Союзу [13, с. 76–79]. Такі зміни могли б сприяти більш ефективному і справедливому застосуванню принципу добросовісності в українському праві.

Підсумовуючи, можна зазначити, що з огляду на сучасні виклики, саме цифровізація даних, розвиток реєстрів нерухомості та інших активів, розбудова якісної, надійної та прозорої системи державної реєстрації прав сприятимуть значному збільшенню прозорості угод і захищатимуть права добросовісних набувачів. Реєстри дозволяють потенційним набувачам швидше та точніше перевіряти історію майна, наявність обтяжень чи інших юридичних нюансів, які можуть вплинути на добросовісність угоди. Така прозорість допомагає визначити, чи є продавець законним власником майна та чи існують правові перешкоди для передачі власності [14, с. 137–149].

Необхідні узагальнення, деталізація у межах можливого або в судовій практиці Верховного Суду, або

в ЦК України критеріїв добросовісності набувача, включно з критеріями перевірки минулої історії майна та зобов'язаннями з перевірки правового статусу майна.

У контексті повномасштабного вторгнення, Україна стикається з невідкладною потребою адаптації свого законодавства до надзвичайних умов. Це стосується не тільки питань військової оборони та безпеки, а й забезпечення правової безпеки цивільних угод. Війна спричинила значні втрати та зміни у власності, що акцентує необхідність захисту прав добросовісних набувачів, які можуть зіткнутися з питаннями визнання прав на відбудоване чи здобуте під час конфлікту майно.

Щоб відповідати сучасним викликам, потрібно вдосконалити механізми швидкого вирішення спорів та забезпечити гнучкість законодавчих процедур, що дозволить оперативно реагувати на зміни в майнових правах в умовах кризи. У цьому контексті необхідно також уважно відстежувати динаміку міжнародної практики та враховувати її при формулюванні внутрішніх правових норм, щоб забезпечити ефективність українського законодавства в умовах глобалізації.

В остаточному рахунку, важливо не лише внести зміни в законодавство, а й забезпечити, що ці зміни реалізуються на практиці з урахуванням потреб суспільства. Це вимагає взаємодії законодавчої та виконавчої влади, а також громадськості, для створення стійкої та адаптивної правової системи, здатної вирішувати виклики та захищати права і інтереси усіх громадян України.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.06.2024).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 27 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.06.2024).
3. Постанова Верховного Суду від 27 травня 2020 р. у справі № 641/9904/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793291> (дата звернення: 25.06.2024).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 липня 2023 р. у справі №308/8629/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112758946> (дата звернення: 25.06.2024).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07 листопада 2018 р. у справі № 488/6211/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81842020> (дата звернення: 25.06.2024).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.11.2021 р. у справі № 925/1351/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829977> (дата звернення: 25.06.2024).
7. Постанова Верховного Суду від 28 жовтня 2020 р. у справі № 910/10963/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92675859> (дата звернення: 25.06.2024).
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 травня 2018 р. у справі № 372/2180/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75287005> (дата звернення 25.06.2024).
9. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. No 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.
10. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2018 р. у справі № 908/4550/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74991657> (дата звернення 25.06.2024).
11. Валігура К. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 4. С. 11–16. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.02> (дата звернення: 25.06.2024).
12. Шаркова І. Добросовісність у системі категорій юридичної освіти: історичні та теоретичні аспекти. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2019. № 2. С. 40–42. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.06> (дата звернення: 25.06.2024).
13. Zaklivenets M. O. Principle Of Good Faith In The Contract Law of the European Union. *Juridical Scientific And Electronic Journal*. 2023. № 5. С. 76–79. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/16> (дата звернення: 25.06.2024).
14. Вінник О. М., Шаловалова О. В. Правове забезпечення сфери публічних електронних реєстрів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 45. С. 137–149. URL: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-137-149> (дата звернення: 25.06.2024).